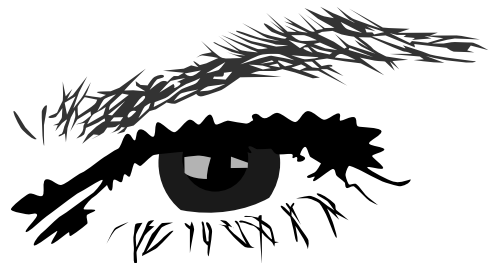

Het moeras in andermans ogen

Sartres uitspraak 'De hel dat is de anderen' begrepen vanuit zijn filosofie van de ander

Naam: Jolanda Poels-van Vegchel
Studentnummer: 347825
Begeleider: prof. dr. R.B.J.M. Welten
Adviseur: prof. dr. L. van Bunge
Studie: Bachelor Wijsbegeerte
Instelling: Erasmus Universiteit
Aantal woorden: 12.220
Datum: 1 juli 2018

Inhoudsopgave

<i>Inleiding</i>	3
1. <i>Huis Clos</i>	5
2. <i>Het Zijn en het Niet</i>	7
3. <i>Sartres filosofie van de ander</i>	10
3.1 De verschijning van de ander in mijn wereld	10
3.1.1 Het loosgat in mijn wereld.....	10
3.1.2 Onmogelijk te sluiten ogen.....	14
3.2 De betekenis van de blik van de ander	15
3.2.1 Het sterven van mijn mogelijkheden.....	15
3.2.2 De modderpoel in de ogen van de ander	19
3.3 De objectivering van de ander	22
3.3.1 De dode mogelijkheden van de ander.....	22
3.3.2 De blik die je nooit verlaat.....	24
<i>Conclusie</i>	26
<i>Geraadpleegde literatuur</i>	30

Ik vind alles goed: Spaanse laarzen, tangen, gesmolten lood, duimschroeven, de strop, alles wat maar brandt, verscheurt, ik wil voor eeuwig en altijd pijn lijden. Liever honderd adderbeten, liever de zweep, vitriool, dan deze herenkwelling, deze spookachtige kwelling, die streelt, die liefkoost en die nooit pijn genoeg doet. (Sartre, 1965: 117)

Inleiding

Verreweg de meest geciteerde uitspraak van Jean-Paul Sartre is 'De hel dat is de anderen'. Een uitspraak die hij een van de karakters van zijn toneelstuk *Huis Clos* laat uitspreken. Ook ik spreek met enige regelmaat deze zin uit, vooral in situaties waarin het samenzijn met een ander bij mij een zekere verveling of irritatie oproept. Dat de mens een sociaal dier is, is voor mij allerm minst vanzelfsprekend. Maar is dit wel de juiste interpretatie van Sartres woorden 'De hel dat is de anderen?' Wordt deze filosofische uitspraak niet – zoals zoveel filosofische uitspraken – te gemakkelijk en onjuist gebruikt?

Sartre stelt 'de anderen' gelijk met de hel, een plaats die over het algemeen niet wordt beschreven als een oord waar verveling en irritatie de dominante gevoelens zijn. In de hel heerst angst, kwelling en lijden. Het lijkt daarom in eerste instantie alsof er aan 'De hel dat is de anderen' een zeer pessimistisch mensbeeld ten grondslag ligt. Een mensbeeld in de orde van *homo homini lupus est* ofwel de mens is voor de andere mens een wolf, waarbij een ieder zijn medemens als concurrent en potentieel gevaarlijk ervaart. Thomas Hobbes bijvoorbeeld, ziet de mens als een wezen dat streeft naar zelfbehoud, zelfs als dat ten koste gaat van de ander, daarom moeten mensen altijd op hun hoede zijn en leven ze voortdurend in angst. Hij omschrijft de situatie waarin mensen vrij zijn en zonder heerschappij leven als een oorlog van allen tegen allen, een situatie waarin ook de angst en het lijden een grote rol spelen (Hobbes, 1998: 12). De vergelijking met de hel is gauw gemaakt.

Sartre zelf was van mening dat zijn citaat vaak verkeerd werd begrepen. In een gesproken inleiding bij een opname van *Huis Clos* in 1965 stelt hij dat hij ermee wilde aangeven dat als de relatie met de ander slecht is, de ander niets anders dan de hel kan zijn omdat we onszelf telkens beoordelen door middel van het beeld dat andere mensen van ons hebben. Hij zegt niet te hebben bedoeld dat onze relaties met anderen

altijd vergiftigd zijn of dat het altijd problematische verstandhoudingen zijn. (Welten, 2013: 82). Een pessimistisch mensbeeld lijkt dus niet achter Sartres woorden schuil te gaan.

Maar hoe kunnen we 'De hel dat is de anderen' dan begrijpen? Om deze vraag te beantwoorden richt ik me op de filosofie die aan *Huis Clos* ten grondslag ligt: Sartres filosofie van de ander zoals hij deze uiteenzet in zijn hoofdwerk *Het Zijn en het Niet*. Dit filosofische werk wordt via de eenakter behapbaar gemaakt, geschikt voor het grote publiek. In een interview uit 1959 verwoordt Sartre het als volgt: "Mijn dikke boek werd verteld in de vorm van korte, onfilosofische verhaaltjes" (Sartre, 1971: 10). In een later interview uit 1970 zegt Sartre dat zijn toneelstukken en romans een manier voor hem zijn om de ideeën uit zijn filosofische werk te testen. De interviewer, John Gerassi, vraagt vervolgens aan Sartre of iemand die het stuk *Huis Clos* heeft gezien of gelezen *Het Zijn en het Niet* dan niet meer hoeft te lezen. Sartre antwoordt dat dat in zekere zin waar is (Gerassi, 2009: 78). Ik zal dan ook in deze thesis 'De hel dat is de anderen' interpreteren vanuit Sartre's filosofische hoofdwerk.

De hoofdvraag in deze thesis luidt: Hoe kunnen we de uitspraak 'De hel dat is de anderen' duiden in het licht van Sartres filosofie van de ander in *Het Zijn en het Niet*?

Ik zal me in dit stuk vooral richten op het hoofdstuk 'De blik' dat in *Het Zijn en het Niet* is opgenomen, hierin wordt de filosofie van de ander uitgebreid door Sartre besproken. Om te beginnen bespreek ik in het eerste hoofdstuk het toneelstuk *Huis Clos* zodat de context waarin de uitspraak staat duidelijk wordt. In hoofdstuk twee wordt vervolgens een aantal basisbegrippen behandeld waarvan Sartre zich in *Het Zijn en het Niet* bedient en die nodig zijn om Sartres filosofie van de ander begrijpbaar uiteen te zetten. Deze filosofie van de ander wordt in dit stuk onderverdeeld in drie onderwerpen: ten eerste de verschijning van de ander in paragraaf 3.1, daarna komt in paragraaf 3.2 de blik van de ander aan de orde en tot slot wordt in paragraaf 3.3 de objectivering van de ander besproken. In deze drie paragrafen zal telkens eerst de filosofie aan de orde komen en vervolgens de verbinding worden gemaakt met het toneelstuk. Tot slot kom ik dan tot een interpretatie van 'De hel dat is de anderen' waarin de filosofie van Sartre duidelijk tot uitdrukking komt.

1. Huis Clos

‘De hel dat is de anderen’ is een zin die wordt uitgesproken door een personage in de eenakter *Huis Clos* die in 1944 voor het eerst werd opgevoerd. Daarom bespreek ik hier eerst dit toneelstuk waarmee de context van de uitspraak wordt belicht.

In het toneelstuk komen drie mensen bij elkaar in een kamer, ze zijn alle drie overleden en zijn in de veronderstelling dat de kamer een soort voorportaal is van de hel waarin ze vervolgens terecht zullen komen. Langzamerhand vertellen ze elkaar hoe ze overleden zijn en waarom ze veroordeeld zijn tot de hel. In eerste instantie echter proberen ze de redenen hiervoor nog te verbloemen. Estelle bijvoorbeeld beweert dat het een vergissing is, ze vertelt in het kort haar levensverhaal, maar verzwijgt gevoelige informatie. Ook Garcin verzwijgt de reden waarom hij veroemd is en probeert aanvankelijk de overige twee te doen geloven dat hij gedood is omdat hij als pacifist heeft geweigerd aan de oorlog deel te nemen. Het derde personage, Inès, geeft in tegenstelling tot de anderen onmiddellijk toe dat ze iets op haar kerfstok heeft en dat ze terecht in de hel is beland. “We zijn onder elkaar. [...] Onder moordenaars. We zijn in de hel, m’n kind, vergissingen zijn uitgesloten en er wordt nooit iemand voor niets veroemd” (Sartre, 1965: 95).

Terwijl ze gedrieën in de kamer zitten, zien en horen ze af en toe flarden van gesprekken en situaties die in de wereld van de levenden plaatsvinden. Het zijn situaties in de wereld waarin zij voorheen een plaats hadden, maar waarin ze nu niet meer bestaan. Estelle ziet bij haar eigen begrafenis haar zuster moeite doen om te huilen, Garcin ziet zijn vrouw die hem op z’n zenuwen werkt en zijn collega’s die met elkaar aan het converseren zijn en Inès krijgt vooral beelden te zien van de kamer waarin ze is overleden.

Garcin probeert in het begin van hun samenzijn de situatie draaglijk te maken door voor te stellen elkaar te negeren. Hij gelooft dat ze door elkaar volledig te negeren ook daadwerkelijk geen *last* van de anderen zullen hebben. Hij wil de aanwezigheid van de anderen vergeten, maar Inès is het absoluut oneens met zijn voorstel, ze beweert dat ze ondanks zijn zwijgen zich voortdurend bewust is van zijn bestaan en van zijn gedachten. “Uw zwijgen schreeuwt in mijn oren. Spijkert u uw mond maar dicht, snijdt u uw tong maar af, kan dat u beletten te bestaan? Kunt u uw gedachten soms stilzetten? Ik hoor ze, ik hoor ze tikken, als een wekker, tik tak, en ik weet dat u die

van mij hoort” (Sartre, 1965: 100). Een andere reden waarom Garcin graag wil dat het stil is in de kamer is omdat hij de gesprekken in de wereld wil horen, hij wil heel graag weten wat de mensen die nog leven over hem te zeggen hebben.

Op het moment dat Garcin weer een beeld krijgt van zijn vrouw in de wereld van de levenden biecht hij op waarom hij veroordeeld is. Hij heeft openlijk overspel gepleegd in het echtelijk huis en liet zijn vrouw zelfs ontbijt op bed brengen voor hem en zijn minnares. Later blijkt bovendien dat hij niet de heldhaftige pacifist is die hij pretendeerde te zijn, integendeel, hij heeft geprobeerd zijn land te ontvluchten. Op aandringen van Garcin vertelt ook Inès door welke slechte daad ze tot de hel is veroordeeld. Ze heeft haar neef bij wie ze woonde in de steek gelaten en is met zijn vrouw in een kamer aan de andere kant van de stad gaan wonen. Dan komt haar neef om het leven, een ongeluk, maar Inès laat haar minnares geloven dat ze samen verantwoordelijk waren voor zijn dood. Estelle blijft lang volhouden dat ze niet weet waarom ze veroordeeld is, maar uiteindelijk gaat ze overstag en vertelt ook zij haar verhaal. Niet lang nadat ze het leven schonk aan een dochter heeft ze het meisje verdronken. De vader van het kind zag alles en heeft zich van het leven beroofd.

Garcin kwelt zich met de gedachte dat hij een lafaard is geweest door te vluchten, hij wil heel graag weten wat er in de wereld over hem gedacht en gezegd wordt en is bang dat zij hem voor altijd als lafaard zullen zien. Daarom verlangt hij ernaar van ten minste één persoon te horen dat deze hem niet op die manier bekijkt en smeekt Estelle in hem te geloven. “Als er één ziel zou zijn, één enkele, die met al haar kracht zou verzekeren, dat ik niet gevlucht ben, dat ik niet gevlucht kan zijn, dat ik moedig ben, dat ik zuiver ben, dan... dan weet ik zeker dat ik gered zou zijn” (Sartre, 1965: 115). Estelle echter is in het geheel niet geïnteresseerd in Garcin als persoon, zij wil enkel de liefde met hem bedrijven. Vervolgens probeert Garcin Inès te overtuigen in hem te geloven. “Als jij, jij die mij haat, als jij in mij gelooft, dan red je mij” (Sartre, 1965: 118). Helaas valt ook deze poging in duigen. Hoe hartstochtelijk hij ook argumenten opsomt om haar te verzekeren dat hij niet als lafaard heeft geleefd, zij blijft sceptisch en houdt niet op hem van repliek te dienen om zijn argumenten te weerleggen. Ten slotte zegt ze: “Je bent een lafaard, Garcin, een lafaard omdat ik het wil. Ik wil het, hoor je, ik wil het! En toch, kijk hoe zwak ik ben, een zuchtje; ik ben niets anders dan de blik, die jou ziet, dan de kleurloze gedachte die jou denkt” (Sartre, 1965: 119). Dan beseft Garcin dat

er uit de situatie waarin ze zitten geen ontsnappen mogelijk is. Dat ze altijd met z'n drieën zullen zijn en elkaar tot in de eeuwigheid zullen zien en beoordelen.

Garcin: Wordt het dan nooit nacht?

Inès: Nooit.

Garcin: Zal je me altijd zien?

Inès: Altijd.

(Sartre, 1965: 120)

Garcin realiseert zich dat het vertrek waarin ze zich bevinden geen voorportaal is tot de hel, nee, het is de hel zelf.

Nu is het ogenblik gekomen. Hier is het bronzen beeld, ik kijk ernaar en ik begrijp dat ik in de hel ben. [...] Dus dit is nu de hel. Ik zou nooit geloofd hebben... Herinneren jullie je nog: zwavel, brandstapel, braadrooster... Ha! Wat een grap! Een braadrooster is niet nodig: de hel, dat zijn de Anderen.
(Sartre, 1965: 120)

Aan het slot van het stuk probeert Estelle Inès te doden door met een mes op haar in te steken. Inès blijft onaangedaan en herinnert Estelle aan het feit dat ze al overleden is, ze kan niet meer gedood worden. Net voordat het doek valt realiseren ze zich alle drie dat de situatie waarin ze zitten voor eeuwig zal duren.

Tot zover een korte impressie van het toneelstuk *Huis Clos*. Wat in het stuk vooral wordt neergezet is wat het betekent om met anderen te zijn en door anderen te worden beoordeeld. Dat is wat Garcin aan het einde van het stuk de hel noemt. Hoe kunnen we dit duiden in het licht van Sartres filosofie van de ander?

2. Het Zijn en het Niet

Sartres werk *Het Zijn en het Niet* ligt ten grondslag aan *Huis Clos*. Wat het betekent om door anderen gezien en beoordeeld te worden, komt vooral ter sprake in het hoofdstuk 'De blik'. Hierin wordt de filosofie van de ander uitvoerig besproken en ik zal me daarom in deze thesis vooral op dit hoofdstuk richten. Om deze filosofie te kunnen begrijpen is het noodzakelijk een aantal begrippen dat Sartre in *Het Zijn en het Niet* hanteert vooraf kort te expliciteren.

Om te beginnen het bewustzijn. Sartre volgt Husserls fenomenologische standpunt dat bewustzijn altijd bewustzijn *van* iets is. Het bewustzijn zelf heeft volgens Sartre geen inhoud, het is niets. Een object waarvan ik mij bewust ben, zit niet *in* mijn bewustzijn, ook niet als voorstelling. Het bewustzijn is thetisch, wat betekent dat het zich ergens op richt, *het transcendeert zichzelf* om een object te bereiken, beter nog: het is die transcendentie zelf. Daarmee is het bewustzijn altijd naar buiten gericht (Sartre, 2003: 35). Om kennis van het object te hebben is een volgende stap nodig, het is noodzakelijk dat ik me bewust ben van mijn bewustzijn van het object. Sartre omschrijft het bewustzijn als een spel van spiegelingen. Het bewustzijn is gericht op iets buiten zichzelf, het is een spiegeling van iets buiten zich. Deze spiegeling wordt weer gespiegeld door het object-thetisch bewustzijn. Het pre-reflexieve bewustzijn bestaat altijd uit deze twee bewegingen, het is een dualiteit die tegelijkertijd eenheid is, een spiegeling die haar eigen weerspiegeling is (Sartre, 2003: 144).

Er is dus altijd het pre-reflexief en niet-thetisch bewustzijn, het bewustzijn dat naar buiten is gericht, zonder dat hierover bereflecteerd wordt. Elke dag rij ik dezelfde weg van mijn huis naar mijn werk. Omdat ik deze route zo vaak afleg, ontgaan mij de meeste dingen om mij heen, ik kijk niet naar de mij omringende wereld en kan – mocht iemand het me naderhand vragen – niet vertellen wat ik onderweg precies gezien heb. Tijdens deze ritten is er enkel een pre-reflexief bewustzijn, het bewustzijn richt zich wel op de dingen, het bewustzijn kan niet anders, maar er is geen bewustzijn van dit bewustzijn. Op het moment dat ik tijdens een dergelijke autorit wel iets bewust waarneem, een voetganger die oversteekt bijvoorbeeld, dan ontstaat het bereflecteerd bewustzijn. Dan is er bewustzijn van het bewustzijn dat gericht is op de voetganger, het is thetisch bewustzijn van de voetganger. Tot nu toe is er nog geen *ik* dat bewust is, er is alleen bewustzijn van het bewustzijn dat ergens op gericht is, het bereflecteerd bewustzijn. Dit bewustzijn is niet-thetisch bewust van zichzelf, het richt zich niet op zichzelf. Pas als er bewustzijn is van het bereflecteerd, object-thetisch bewustzijn ontstaat het *ik*. Als ik de voetganger bijvoorbeeld als obstakel zie – omdat ik nu moet stoppen en wachten totdat de voetganger overgestoken is – dan heb ik een waardeoordeel en dat waardeoordeel is *mijn* waardeoordeel. Op dat moment ontstaat het *ik* ofwel het *ego*.

De fenomenologie gaat uit van dat wat verschijnt. Er bestaat niet een zijn-achter-de-verschijning, de verschijning is het zijn zelf. Het fenomeen *is* zoals het verschijnt. Het

bewustzijn echter verschijnt niet. Het fundeert zich enkel in de vernieting van het zijn. Het bewustzijn is niets, het *is* niet. Het is voortdurend naar het zijn buiten zich gericht. In feite maakt Sartre hier een dialectische beweging. Hij moet deze beweging wel maken want het bewustzijn is niets en kan daarom niet verschijnen.

Fenomenologisch zit hij met lege handen. Het niets dat bewustzijn is kan alleen begrepen worden vanuit een tegenstelling, het bewustzijn wordt gefundeerd in de vernieting van de tegenstelling van het niets, in de vernieting van het zijn.

Het zijn dat bij het funderen van het bewustzijn wordt verniet is het op-zich. Het *op-zich* verwijst niet naar zichzelf, *het op-zich is wat het is* (Sartre, 2003: 52). Het op-zich heeft geen binnenkant die tegenover een buitenkant staat, het is massief ofwel volte. Het bevat geen enkele dualiteit. Het op-zich is in z'n zijn volledig geïsoleerd, het kan geen enkele relatie onderhouden met iets dat buiten z'n zijn ligt. Tot slot kan het op-zich niet zijn wat het niet is, het bevat geen enkele ontkenning (Sartre, 2003: 142).

Het voor-zich bepaalt zichzelf voortdurend als niet het op-zich zijn. Het kan zich daarom alleen vanuit het op-zich en ten opzichte van het op-zich funderen. De vernieting is daarmee de oorspronkelijke verbinding tussen het zijn van het voor-zich en het zijn van het op-zich. Deze vernieting is de transcendentie van het voor-zich zijn. Het voor-zich laat zich in het zijn bepalen door een zijn dat het niet is, het voor-zich is een zijns-gemis. Het op-zich is enkel positiviteit en kent geen gemis (Sartre, 2003: 155). Het voor-zich is zichzelf in de vorm van tegenwoordigheid bij zichzelf. Tegenwoordigheid veronderstelt een scheiding, alleen iets wat niet geheel met zichzelf samenvalt kan tegenwoordig bij zichzelf zijn. Dat wat mij van mijzelf scheidt is een niets. Het is een niet dat ontstaat in de kern van het bewustzijn (Sartre, 2003: 146).

Sartres filosofie is een atheïstische filosofie, er bestaat in zijn denken niet een God die eerst bepaald heeft hoe de mens zal zijn om vervolgens deze mens te scheppen. Volgens Sartre gaat het bestaan van de mens aan zijn wezensbepaling vooraf. De mens bestaat eerst, verschijnt in de wereld en bepaalt daarna pas zijn wezen. Dit impliceert de totale vrijheid van de mens, de mens kan van zichzelf maken wat hij wil. Omdat er geen God is die bepaalt wat ik ben, moet ik zelf zin geven aan mijn bestaan. Ik kan niet anders dan voor mezelf een doel stellen, een project uitdenken. Een andere consequentie van Sartres atheïstische denken is dat er geen God bestaat die mij regels

oplegt voor mijn denken en handelen. Ik ben de enige die hiervoor verantwoordelijk is, ik ben absoluut vrij om te doen en te denken wat ik zelf wil.

Zijn is voor de menselijke-werkelijkheid zich kiezen: noch van buiten, noch van binnen komt ook maar iets dat ze kan ontvangen of aanvaarden. Ze is, zonder enigerlei hulp, overgeleverd aan de ondraaglijke noodzakelijkheid zichzelf tot in het geringste detail te doen zijn. (Sartre, 2003: 557)

De mens is vrij omdat hij gescheiden is van wat hij is door een niet, een ontkenning van al het zijn om hem heen. Hij is vrij omdat hij niet een zich is, maar een tegenwoordigheid bij zichzelf. Dat wat geen afstand tot zichzelf heeft, wat is wat het is, kan niet tegenwoordig zijn bij zichzelf en kan daarom ook niet vrij zijn.

Nu deze basisconcepten die Sartre in zijn filosofie gebruikt zijn behandeld, kan worden vervolgd met zijn filosofie die specifiek betrekking heeft op de ander.

3. Sartres filosofie van de ander

Het in het eerste hoofdstuk besproken toneelstuk *Huis Clos* kan gezien worden als een vertaling van *Het Zijn en het Niet*. Ik richt me in deze thesis vooral op het hoofdstuk 'De blik' in omdat hierin specifiek Sartres filosofie van de ander wordt uitgewerkt.

3.1 De verschijning van de ander in mijn wereld

Wat gebeurt er als er een ander in mijn wereld verschijnt? In de volgende paragraaf bespreek ik hoe Sartre deze verschijning van de ander beschrijft in *Het Zijn en het Niet* en in paragraaf 3.1.2 komt aan de orde hoe deze verschijning wordt neergezet in *Huis Clos*.

3.1.1 Het loosgat in mijn wereld

Sartre vraagt zich in het hoofdstuk 'De blik' af hoe het mogelijk is dat ik de ander niet alleen als object zie, maar ook als een persoon. Hoe kan het zo zijn dat als ik de ander zie, het voor mij waarschijnlijk is dat datgene wat ik waarneem geen pop of robot is, maar een mens zoals ik? Als de verschijning die ik zie een pop of robot zou zijn, een object dus, dan zou ik dit volgens Sartre automatisch binnen tijd-ruimtelijke dimensies

vatten. Stel, ik zit op een bankje aan een plein en er komt plotseling een bal mijn blikveld in rollen, dan beschouw ik deze nieuwe verschijning als iets wat op een bepaalde afstand van mij en van de andere objecten in mijn blikveld verschijnt, het verplaatst zich met een bepaalde snelheid, het oefent druk uit op de ondergrond et cetera. Sartre noemt het verband van het nieuwe object ten opzichte van de andere objecten een verband van *louter optellen*, wat betekent dat het nieuwe object geëlimineerd kan worden zonder dat de onderlinge verbanden van de overige objecten ingrijpend zou wijzigen (Sartre, 2003: 348).

Deze optelbare verhouding ontstaat niet op het moment dat er een mens in mijn blikveld verschijnt. Als er op het plein waarnaar ik kijk vervolgens iemand achter de bal aanrent, dan ontstaat er een volledig andere situatie. Volgens Sartre zie ik de ander als een *bevoorrecht object* waaromheen ik een *afstandloze ordening* van de dingen waarneem (Sartre, 2003: 348). Waarom? Wat gebeurt er?

Een object is op-zich, dat betekent dat het niet naar zichzelf verwijst. Het op-zich heeft geen binnenkant die tegenover een buitenkant staat, het is enkel uitwendigheid. Het kan geen enkele relatie met iets buiten zich onderhouden (Sartre, 2003: 52). Tussen objecten onderling bestaat weliswaar een relatie, maar dat is volgens Sartre een relatie van nevenschikking of van indifferente uitwendigheid. De relatie tussen een persoon en een object is van een geheel andere orde, deze verhouding is er een van ontkenning (Sartre, 2003: 197). Een persoon is bewustzijn en bewustzijn is altijd bewustzijn van iets, het ontstaat als gericht op een zijn dat het zelf niet is (Sartre, 2003: 47). Een mens is het enige zijn in de wereld dat bewustzijn heeft (of bewustzijn is, zoals Sartre zegt). Het bewustzijn ontstaat echter pas in de ontkenning of de vernietiging van alles om zich heen, namelijk dat het dat alles juist niet is. Het is wat het is door een *vernietende act*: ik ben niet dat object. Deze verhouding tussen het object en de persoon is derhalve niet een relatie van indifferente nevenschikking. Het is een relatie die mij als persoon bevoorrecht omdat alle objecten die ik waarneem, zich als het ware naar mij richten, ik ben het centrum van mijn universum. De wereld ordent zich rondom mij doordat ik de dingen om mij heen synthetiseer tot één geheel dat voor mij de wereld vormt (Sartre, 2003: 76).

Op het moment echter dat een ander persoon mijn blikveld in komt, gebeurt vanuit deze persoon hetzelfde. Ook hij synthetiseert de wereld om zich heen, waardoor de

dingen zich naar hem richten. De objecten groeperen zich om hem heen in plaats van om mij, het gaat om *een oriëntatie die mij ontvlucht*, maar die ik wel waarneem (Sartre, 2003: 349). De nieuwe relatie die ontstaat tussen de objecten en de persoon zie ik in zijn geheel als object en kan ik dus kennen, maar tegelijkertijd ontsnapt deze relatie mij volledig. Voor zover de andere persoon het einddoel van de relatie is en in zijn richting gaat, is de afstand van de man tot de objecten een ontkenning van de afstand die ik in eerste instantie tussen de objecten aanbreng. Daarmee is de verhouding tussen de persoon en de objecten afstandloos geworden en zijn de verhoudingen tussen de objecten die ik waarneem niet meer simpelweg verhoudingen van optellen. De afstand tussen de persoon en de objecten betekent een desintegratie van de oorspronkelijke verhoudingen die ik gewaarword. Deze desintegratie wordt bovendien niet door mij zelf bewerkstelligt, waardoor het lijkt het alsof de wereld zoals ik deze zie verdwijnt omdat een ander deze wereld zogezegd van mij overneemt. In de woorden van Sartre: “Het verschijnen van de ander in de wereld komt dus overeen met een versteend verglijden van het hele universum, met een decentrering van de wereld die de centralisatie die ik tegelijkertijd tot stand breng, ondermijnt” (Sartre, 2003: 350).

De mens wordt door het zijn omsloten, het is een midden-in-de-wereld-zijn. Alles wat zich rondom de mens bevindt, is de totaliteit die zich in de vorm van wereld ordent. Maar de mens kan deze totaliteit alleen doen verschijnen door het te overschrijden. Dat overschrijden gebeurt door het nemen van afstand tot het zijn ofwel de wereld en vervolgens het innemen van een standpunt. Ik ben niet het zijn dat mij omringt (Sartre, 2003: 76). Door deze overschrijding breng ik de centralisatie tot stand, ik ben het midden van de wereld. Op het moment dat de ander verschijnt, brengt deze eenzelfde centralisatie tot stand, maar dan met hem als centraal punt, weg van mij.

Sartre spreekt over een *versteend* verglijden omdat de plaats van de objecten ongewijzigd blijft en alles nog steeds voor mij bestaat. Maar de objecten keren de andere persoon een kant toe die mij ontsnapt, ik kan niet vatten hoe de objecten aan de persoon verschijnen. “Er is geen sprake van een vlucht van de wereld naar het niet of buiten zichzelf; maar het lijkt er veeleer op dat in de wereld, midden in haar zijn, een loosgat is geboord, waardoor ze voortdurend wegstroomt” (Sartre, 2003: 350).

De wereld keert zich dus van mij af en richt zich naar de ander. Echter is het niet zo dat de wereld verdwijnt of dat de wereld buiten zichzelf treedt, het lijkt alsof de wereld

zich naar de ander verplaatst. Ik vat een objectieve relatie tussen de dingen en de ander, maar *zoals* de dingen zich aan de ander tonen is voor mij ontoegankelijk. Sartre geeft het voorbeeld van een grasveld dat gezien wordt door een man. Als ik het beeld van de man en het grasveld zie, dan beschouw ik de afstand tussen de man en het grasveld als een objectieve verhouding, echter kan ik niet zien *hoe* het groen aan de ander verschijnt. Het groen zoals dat aan de ander verschijnt, ontsnapt mij, het wordt mij *ontstolen* door de ander. Zo lijkt het alsof er een gat in mijn wereld ontstaat waarin de dingen – zoals ze zich aan de ander voordoen – voor mij verdwijnen (Sartre, 2003: 250). Echter is de ander voor mij ook nog steeds een object. Hij behoort tot datgene wat zich in mijn universum afspeelt en de desintegratie van mijn universum voltrekt zich binnen datzelfde universum. Het universum en het wegstromen van het universum wordt door mij opnieuw gevat en vervolgens tot object gefixeerd.

De notie 'de ander' kan dan ook in geen geval gericht zijn op een eenzaam buitenwerelds bewustzijn dat ik zelfs niet kan denken: de mens wordt gedefinieerd in relatie tot de wereld en in relatie tot mijzelf; hij is het object van de wereld dat een inwendig wegstromen, een inwendige bloeding van de wereld teweegbrengt; hij is het subject dat zich aan mij openbaart in die vlucht weg van mezelf naar de objectivering. (Sartre, 2003: 352)

Het besef van de ander behelst geen buitenwerelds bewustzijn omdat de ander bestaat in relatie tot mij en tot de wereld. Alles speelt zich binnen de wereld af. Maar zoals gezegd blijft de ander object en het bestaan van een object is voor mij niet meer dan waarschijnlijk (Sartre, 2003: 345). Sartre is een cartesiaans denker, in zoverre hij uit gaat van het bewustzijn als het enige waarvan we zeker zijn, aan alles buiten dat bewustzijn kan worden getwijfeld. Maar het cogito waar Sartre over spreekt, heeft een andere betekenis dan bij Descartes die het cogito definieerde als een *res cogitans*, een denkende substantie. Sartre gaat uit van het voor-zich van het bewustzijn, dit bewustzijn is pre-reflexief en vormt de voorwaarde voor het Cartesiaans cogito, waarin het ik verschijnt. Er bestaat dus voor Sartre geen substantie in de vorm van een psychische eenheid achter het bewustzijn, er is alleen intentionaliteit. Voor Sartre geldt deze evidentie van bestaan – anders dan bij Descartes – niet alleen voor mijn eigen bewustzijn, maar ook voor het bewustzijn van de ander. Ook aan het bestaan van de ander kan niet getwijfeld worden, het bestaan van de ander kan niet waarschijnlijk zijn. Waarschijnlijk is datgene waarvan een bevestiging of een weerlegging op ieder moment mogelijk is, waarschijnlijkheid kan slechts betrekking hebben op objecten die

in onze ervaring verschijnen (Sartre, 2003: 344). Daarom kan de ander niet *eerst* object zijn, ik heb voordat ik de ander als object kan vatten een ‘*preontologisch*’ *verstaan* van de ander, een impliciet verstaan dat een “betrouwbaarder en diepgaander begrip van de aard van de ander en van zijn zijnsverhouding tot mijn zijn inhoudt dan alle theorieën die men los daarvan heeft kunnen opbouwen” (Sartre, 2003: 345). Er is volgens Sartre een *cogito van het bestaan van de ander* dat samenvalt met mijn eigen cogito en daarmee is de ander onmiddellijk bij mij tegenwoordig en is zijn bestaan even zeker als het mijne.

Het is mogelijk de desintegratie van mijn universum beperkt te houden. Sartre geeft hier het voorbeeld van een man die op een bankje een boek leest. Doordat hij in zijn boek verzonken is, hoort hij niets en ziet hij alleen zijn boek. Tussen de man en het boek bestaat de eerder besproken afstandloze verhouding, maar ik kan de man en het boek gezamenlijk als object vatten. Dit object man-leest-boek heeft een indifferente verhouding van nevenschikking met de rest van de wereld. Echter is de verhouding tussen de man en het boek nog steeds een gat waardoor het universum wegstroomt, maar Sartre noemt het “een specifiek scheurtje in mijn universum [...] dat een nauwkeurig afgedicht en gelokaliseerd lek is” (Sartre, 2003: 351).

3.1.2 Onmogelijk te sluiten ogen

Sartres filosofie van de ander komt – zoals verwacht – duidelijk in *Huis Clos* naar voren. We zien in het stuk dat de verschijning van de ander plaatsvindt in een afgesloten ruimte waarin geen mogelijkheden zijn om zich af te schermen van de ander. Het is onmogelijk de waarneming van de ander te ontduiken, waardoor er voor elk personage twee loosgaten ontstaan waardoor zijn of haar universum wegstroomt. Er bevinden zich in de kamer ook geen boeken of schilderijen waarmee de personages zich kunnen bezighouden waardoor de anderen even van zijn of haar aandacht worden bevrijd. Er is derhalve geen mogelijkheid de loosgaten af te dichten en tot scheurtjes te minimaliseren zoals bij de hiervoor besproken lezende man op het bankje. Het is zelfs zo dat de drie niet in staat zijn hun ogen te sluiten: de desintegratie en het wegstromen van het universum gaat voortdurend en tot in de oneindigheid door.

Garcin probeert in het stuk een paar keer deze desintegratie van zijn universum (en dat van de anderen) tegen te houden door te zwijgen en zich niet met de anderen te

bemoeien. “Ik begrijp volkomen dat mijn aanwezigheid u hindert. Ik persoonlijk zou ook liever alleen gebleven zijn. [...] Ik praat niet, ik beweeg me nauwelijks en ik maak weinig geluid.” (Sartre, 1965: 88). Hij doet tevens een poging de anderen te overreden deze zelfde houding aan te nemen. “Ik heb niets tegen u en ik heb niets met u te maken. Niets. Dat is zo eenvoudig als wat. Dus kijk: ieder in zijn hoek, dat is de beste opstelling. U daar, u daar, ik hier. En stilte. Geen woord meer. Dat is niet zo moeilijk nietwaar? Ieder van ons heeft genoeg met zichzelf te stellen” (Sartre, 1965: 96). In de loop van het stuk blijkt dat deze strategie gedoemd is te mislukken. Ook al maakt de ander geen enkel geluid en houdt hij zich afzijdig, zijn aanwezigheid is door de anderen onmogelijk te negeren en houdt de desintegratie van het universum van de anderen in stand. Zo merkt Inès op: “Het kleinste gebaar dat je maakt, al hef je alleen maar je hand op om jezelf koelte toe te wuiven, dat geeft Estelle en mij een schok” (Sartre, 1965: 106).

3.2 De betekenis van de blik van de ander

Wat gebeurt er als de ander een blik op mij werpt? In de paragraaf 3.2.1 komt de filosofie van deze blik aan de orde en in de daaropvolgende wordt besproken hoe deze filosofie in het toneelstuk tot uitdrukking komt.

3.2.1 Het sterven van mijn mogelijkheden

De ander is het *object* waardoor mijn universum wegstroomt. Maar hij is tegelijkertijd *subject* omdat de ander niet alleen degene is die ik zie, hij is tevens degene die mij ziet en mij tot object maakt. Hij maakt mij tot object omdat hij de wereld ziet zoals ik hem zie en daarbij word ik object. De blik die de ander op mij werpt kan niet anders dan van een subject zijn, aangezien ik geen object voor een object kan zijn, volgens Sartre. Het feit dat ik de ander ervaar als waarschijnlijk een mens komt doordat er voortdurend de mogelijkheid bestaat dat ik door deze ander gezien word, waarbij het object dat ik zie subject wordt en mij vervolgens tot object maakt (Sartre, 2003: 352).
Wat is de betekenis van deze blik van de ander?

[...] ik ben afstandloos tegenwoordig bij de ogen, maar zij zijn op afstand van de plaats waar ik 'me bevind' – terwijl de blik afstandloos op mij rust en me tegelijkertijd op afstand houdt, dat wil zeggen dat zijn onmiddellijke tegenwoordigheid bij mij een afstand ontvouwt die me van hem weghoudt. (Sartre, 2003: 353)

De ogen van de ander *als objecten* zijn op een bepaalde afstand bij mij vandaan. Maar deze afstand verdwijnt als het gaat om de ogen *als blik* die op mij gericht is. Doordat de ander het einddoel is van de blik ben ik afstandloos tegenwoordig bij de ander. Ik kan niet tegelijkertijd de wereld waarnemen en een blik vangen die op mij gericht is. Op het moment dat ik een blik vang, dan ben ik niet meer aan het kijken naar de wereld, maar besef ik dat ik bekeken word. De blik betekent een pure verwijzing naar mijzelf.

Sartre illustreert de betekenis van *gezien worden* met een van zijn bekendste voorbeelden: ik kijk heimelijk door het sleutelgat om datgene te zien wat er achter de deur plaatsvindt. Plotseling verschijnt er iemand op de gang die naar mij kijkt. Wat gebeurt er met mij in dit voorbeeld? Voordat er iemand de gang op komt ga ik volledig op in datgene wat ik doe. Ik besef niet wat ik aan het doen ben, ik doe het zonder erbij na te denken. Ik ben me op dit moment niet-thetisch bewust van mezelf, wat betekent dat er geen *ik* is in mijn bewustzijn. Wat er is, zijn enkel mijn daden en het bewustzijn van de dingen.

[Mijn houding] is louter iets wat een verband legt tussen het instrument (het sleutelgat) en het te bereiken doel (schouwspel dat te zien is), een loutere manier om me in de wereld te verliezen, me door de dingen te laten opzuigen zoals inkt door een onderlegger. (Sartre, 2003: 354)

Ik verlies me in de wereld omdat ik volledig word beheerst door datgene wat ik doe. Ik ben me niet bewust van mezelf, er bestaat geen *ik*, mijn bewustzijn bestaat enkel uit mijn daden. Ik ga volledig op in het doel dat ik heb en het instrument dat ik daarbij nodig heb. Dat verandert op radicale wijze op het moment dat een ander mij ziet. Ineens bestaat er een *ik* voor mijn onbereflecteerde bewustzijn, dit *ik* bestaat als een object in de wereld omdat het onbereflecteerde bewustzijn altijd bewustzijn van de wereld is. Voordat de ander mij ziet kan het *ik* alleen in mijn reflexieve bewustzijn bestaan, *het reflexieve bewustzijn heeft rechtstreeks het ik als object* (Sartre, 2003: 355).

Het onbereflecteerde bewustzijn vat het *ik* op zoals dat bestaat in de ogen van de ander. Het is een *ik* waarvan *het fundament bij de ander ligt*. Het ego dat ik nu in mezelf vind, bestaat niet als object voor mijzelf, maar bestaat enkel voor de ander. Het is het ego dat mij ontvlucht, maar dat ik niettemin ben. “[...] het is bij mij tegenwoordig als een ik dat ik ben zonder het te kennen” (Sartre, 2003: 356). Ik beleef de situatie van iemand die wordt bekeken, maar ik leer deze situatie niet kennen omdat het een ander is die kijkt en ik degene ben die bekeken wordt. Vergelijkbaar met de eerder beschreven situatie op een bankje aan het plein verglijdt mijn universum naar de ander en keren de dingen in mijn wereld de ander een kant toe die mij principieel ontsnapt. “Ik ben dus mijn ego voor de ander midden in een wereld die naar de ander wegstroomt” (Sartre, 2003: 356). Ik ben mijn ego omdat ik door de ander een op-zich geworden ben, als iets bestaands van de wereld en niet als een subject of een voor-zich.

Eerder beschreef Sartre het verschijnen van de ander als interne bloeding in de wereld waarbij de bloeding werd opgespoord. Doordat ik degene naar wie de wereld wegbloedde tot object van mijn wereld maakte, ging er geen bloed verloren. In dit geval echter heeft de bloeding geen afvoerpunt binnen de wereld, het bloed stroomt naar buiten, de wereld stroomt weg naar ergens buiten de wereld. Ook ik stroom weg naar buiten, naar buiten mijzelf. Door de blik van de ander ben ik aan gene zijde van mijn zijn in de wereld, ik ben zowel in deze wereld als aan gene zijde van de wereld.

Door de blik van de ander ervaar ik het zijn dat ik ben als onvoorspelbaar, het wordt bepaald door de vrijheid van de ander. Het is de kant van mijn zijn die zich niet naar mij keert, maar naar de ander, een zijn dus dat onbereikbaar voor mij is en dat dus niet mijn mogelijkheid is. En toch is het mijn zijn. Er is dus een bepaald zijn dat ik ben waarvan ik gescheiden ben door een niet en dat niet is de vrijheid van de ander. Ik vat de blik van de ander als vervreemding van mijn mogelijkheden. “De ander is het verborgen sterven van mijn mogelijkheden in zoverre ik dat sterven als midden in de wereld verborgen beleef” (Sartre, 2003: 360).

Wat bedoelt Sartre met mijn mogelijkheden? Om dat te begrijpen is het van belang eerst in te zien dat de mens een gemis in zich draagt. Dat wat de mens mist is het samenvallen met zichzelf, zoals dat het geval is bij het op-zich. Dat samenvallen is volgens Sartre *coïncidentie met zichzelf*, waarmee hij duidt op het feit dat datgene wat

het voor-zich mist ook voor-zich is. Om dit te verduidelijken gebruikt Sartre het voorbeeld van de maansikkel. Datgene wat de maansikkel mist om volle maan te zijn, is een stuk maan zelf. Het gemis van de maan is een gemis dat van buiten komt, het is een gemis dat de menselijke werkelijkheid aan de maansikkel toeschrijft. De maansikkel zelf mist niets, het is wat het is. In geval van het voor-zich echter is het gemis datgene waardoor het zich fundeert. Datgene wat aan het voor-zich ontbreekt maakt dat het een voor-zich is. Dit ontbrekende dat het bewustzijn constitueert in zoverre dit zichzelf maakt, dat is wat Sartre het mogelijke noemt. De zijnsmodus van het mogelijke is dat waaraan het het voor-zich ontbreekt om op-zich te zijn.

De mens heeft een zijnsverhouding met het zijn, ze is haar eigen overschrijding in de richting van wat ze mist, ze overschrijdt zich naar het bijzondere zijn dat ze zou zijn als ze was wat ze is (Sartre, 2003: 159). Dit is de transcendentie van de mens. De voorwaarde voor mijn transcendentie zijn mijn mogelijkheden. Zoals gezegd is bewustzijn altijd bewustzijn van iets buiten zichzelf, het bewustzijn is voortdurend een overschrijding. Deze overschrijding of transcendentie is de constituerende structuur van het bewustzijn. Mijn mogelijkheden, het ontbrekende dat maakt dat ik een voor-zich ben, is de basis voor mijn transcendentie. Maar op het moment dat de ander naar mij kijkt, bieden deze mogelijkheden zich aan de ander aan, de blik van de ander vervreemdt mijn mogelijkheden van mij. Mijn transcendentie wordt getranscendeerd door de ander. Toch ben ik op het vlak van het niet-thetische bewustzijn nog steeds mijn mogelijkheden. Tot het moment van de blik van de ander was ik me – naast dit niet-thetische bewustzijn – ook thetisch bewust van die mogelijkheden. In het voorbeeld noemt Sartre de donkere hoek in de gang als mogelijkheid me te verbergen. De daar heersende duisternis vormde voor mij een object binnen de wereld die ik op mijn manier orden. De blik van de ander betekent echter een vervreemding van die wereld. De verhouding die ik heb met de donkere hoek in de gang valt uiteen en de mogelijkheid me daar te verbergen wordt door de blik een mogelijkheid die me principieel ontsnapt. Deze mogelijkheid wordt door de ander overschreden en tot zijn mogelijkheid gemaakt, waarmee tegelijkertijd mijn mogelijkheid sterft.

Sartre stelt dat het door de ander bekeken worden voor mij betekent dat ik object ben van beoordelingen door de ander, vooral van zijn waardeoordelen (Sartre, 2003: 363). Zowel dat object dat ik ben als ook de waardeoordelen kan ik niet kennen, ze zijn enkel kenbaar voor de ander. Toch erken ik de gefundeerdheid van de

waardeoordelen, bijvoorbeeld op het moment dat ik me voor de ander schaam. Door de schaamte erken ik de waardeoordelen van de ander. “Gezien worden constitueert me dus als een weerloos zijn voor een vrijheid die niet mijn vrijheid is” (Sartre, 2003: 363). Weerloos, omdat ik geen invloed op de waardeoordelen heb, de ander voelt zijn oordelen in volledige vrijheid. Het *ik* dat op dat moment ontstaat is verbonden met de eindeloze mogelijkheden van de vrijheid van de ander die ik niet ken. Het is een synthese van niet onthulde eigenschappen die de ander mij toe zou kunnen schrijven, maar die voor mij onbekend blijven. Het *ik* ontstaat derhalve voor mijzelf als *niet-onthuld* (Sartre, 2003: 364).

In de blik van de ander ervaar ik, door het sterven van mijn mogelijkheden, de vrijheid van de ander; dat sterven wordt slechts binnen die vrijheid gerealiseerd en ik word, voor mijzelf onbereikbaar en toch mijzelf, in de vrijheid van de ander geworpen en daar aan mijn lot overgelaten. (Sartre, 2003: 367)

Alleen de vrijheid van de ander kan mijn mogelijkheden inperken. Een object kan dat niet, het kan alleen zorgen dat ik me op andere mogelijkheden ga richten. Dit wordt door Sartre als volgt geïllustreerd: de beslissing om thuis te blijven omdat het regent is van een andere orde dan de beslissing om thuis te blijven omdat een ander me verboden heeft uit te gaan. In het eerste geval blijft het *mijn* beslissing, door te overwegen wat de gevolgen zijn van uitgaan of thuisblijven. “Ik overschrijd het obstakel ‘regen’ in de richting van mijzelf en maak er een instrument van” (Sartre, 2003: 366). In het tweede geval worden mijn mogelijkheden om uit te gaan of thuis te blijven overschreden, niet door mijzelf maar door een ander, wat maakt dat deze mogelijkheden mij ontstolen worden. “Het is geen gril dat we vaak volkomen vanzelfsprekend en zonder tegenzin doen wat ons zou ergeren als een ander het aan ons opdroeg” (Sartre, 2003: 366). In bevelen en verboden ervaar ik de vrijheid van de ander en het sterven van mijn mogelijkheden.

3.2.2 De modderpoel in de ogen van de ander

De objectivering door de blik van de ander wordt in het begin van *Huis Clos* al duidelijk neergezet door de eerste opmerking van Inès richting Garcin. Ze is zojuist de kamer binnengebracht, kijkt naar Garcin en zegt: “U bent de beul”. Garcin begint te lachen en antwoordt vervolgens: “Een hoogst amusante vergissing! De beul, wat u zegt! U komt binnen, u werpt een blik op mij en u denkt: dat is de beul! Wat een

buitensporige fantasie!" (Sartre, 1965: 87). In deze scene is duidelijk dat Inès bij de ontmoeting met Garcin onmiddellijk haar objectiverende blik op hem richt. Garcin ervaart zijn ik daardoor als onvoorspelbaar, dat ik wordt door de vrijheid van Inès bepaald. Dat wat Inès van Garcin ziet is het ik van Garcin dat zich naar Inès keert en dat voor hemzelf niet zichtbaar is. Hij probeert deze kant van zijn ik te leren kennen door haar te vragen hoe deze er dan uitziet. "U vindt dus dat ik er uitzie als een beul? En waaraan herkent u een beul, als ik vragen mag?" (Sartre, 1965: 88). Inès' antwoord is vaag en kort, maar zelfs als ze hem uitgebreid uit de doeken had gedaan wat ze in hem als beul herkent, dan nog zou de kant van Garcin die Inès ziet, die zogezegd naar Inès gekeerd is, principieel voor Garcin verborgen blijven. En toch is het zijn zijn waarvan hij door de vrijheid van Inès is gescheiden. En dat realiseert hij zich maar al te goed.

Estelle is in het stuk het toonbeeld van iemand die gewend is door anderen geobjectiveerd te worden. Ze is vooral bezig met hoe ze eruitziet en met oppervlakkige zaken zoals de kleur van de canapés die in de kamer staan. Ze beweert geen idee te hebben waarom ze veroordeeld is tot de hel en vraagt zich zelfs af of haar aanwezigheid in de kamer niet een vergissing is. In eerste instantie vertelt ze haar levensverhaal waarin ze zichzelf opvoert als iemand die altijd het goede heeft nagestreefd. Zo doet ze een poging het beeld dat de anderen van haar hebben te beïnvloeden. Inès en Garcin echter halen haar geleidelijk over het werkelijke verhaal te vertellen. Door de vragen die zij Estelle blijven stellen, realiseert ze zich uiteindelijk dat de anderen in hun vrijheid een beeld van haar vormen, zonder dat zij hier bepalende invloed op heeft. Er is een kant van Estelles zijn die zich niet naar haar keert, maar naar Inès en Garcin. Dan vertelt ze de ware reden van haar aanwezigheid in de hel. Als ze haar verhaal gedaan heeft, roept ze uit dat ze de twee anderen haat. Ze haat de anderen omdat ze inziet dat het fundament van haar *ik* bij de anderen ligt, ongeacht wat ze de anderen over zichzelf vertelt. Het is het ego dat haar ontvlucht, maar dat ze toch is.

Op een zeker moment stelt Inès aan Estelle voor om dienst te doen als haar spiegel. Estelle heeft behoefte aan een spiegel, ze vraagt zich zelfs af of ze wel bestaat als ze zichzelf niet kan zien. Inès beweert dat ze een zeer betrouwbare spiegel voor haar kan zijn en complimenteert Estelle met haar schoonheid. Toch kan dit Estelle niet tevreden stellen, want ze realiseert zich dat ze niet weet of Inès' smaak overeenkomt met die van haar. Als Inès haar vraagt te glimlachen zegt ze: "Ik zal glimlachen: mijn glimlach

zal tot op de bodem van uw pupillen gaan en God weet wat er van wordt” (Sartre, 1965: 98). Hieruit blijkt dat ze weet dat Inès een eigen beeld maakt van haar glimlach. Estelle is weerloos omdat ze geen invloed heeft op de waardeoordelen van Inès.

Ook Garcin probeert in eerste instantie het beeld wat de anderen van hem hebben te verfraaien door zeggen dat hij als pacifist geweigerd heeft deel te nemen aan de oorlog. Maar ook hij realiseert zich op een bepaald moment dat wat hij ook doet of zegt, de ander twee hem altijd in hun vrijheid kunnen beoordelen zoals ze willen en vertelt alles wat hij eerder verborgen wilde houden. Hij beseft dat zijn ego hem ontvlucht doordat hij continu in aanwezigheid is van andere mensen. Ondanks zijn pogingen zich niet met de anderen te bemoeien, te zwijgen en zich afzijdig te houden, beseft hij dat zijn universum naar de anderen wegstroomt omdat zij hem tot object maken. Hij geeft uiteindelijk toe dat hij gevluht is voor de oorlog en vraagt zich hardop af wat zijn redenen hiervoor waren. Hij probeert legitieme redenen te bedenken, maar dan laat Inès zien dat ze in hem ziet wat hij zichzelf niet wil toegeven. “Maar de angst, de haat en al die vuiligheid die je voor jezelf verbergt, dat zijn ook redenen” (Sartre, 1965: 113). Ze beschrijft Garcins ego zoals dat aan hem ontvlucht, maar dat bij hem tegenwoordig is als een ik dat hij niet kent.

Van de drie mensen in de kamer blijft Garcin het langste proberen het beeld wat de anderen van hem hebben te beïnvloeden. Hij probeert eerst Estelle te overtuigen dat hij geen lafaard is en denkt dat als één iemand gelooft dat hij moedig is, dat hij dan gered zal zijn. Estelle probeert hem vervolgens te overtuigen dat ze in hem geloofd als moedig man, ze zegt dat ze hem liefheeft en ze zou – zo beweert ze – niet van een lafaard kunnen houden. Maar onder druk van Inès geeft ze al snel toe dat dit een leugen is. Zelfs al was hij een lafaard, dan nog zou ze van hem houden. Hij beseft dat het niet uitmaakt wat hij in het verleden gedaan heeft of wat hij Estelle vertelt, ze denkt van hem wat ze wil. Teleurgesteld stoot hij haar van zich af. “Ik wil niet in de modderpoel van je ogen wegzinken. [...] Je ben een kwal, een moeras!” (Sartre, 1965: 116). Het wordt Garcin duidelijk dat Estelle hem enkel als object ziet, al zijn mogelijkheden worden door haar blik van hem vervreemd. Hij is voor haar alleen dat wat zij in hem wil zien.

In het begin van het toneelstuk vraagt Estelle zich af waarom juist zij drieën in de kamer bij elkaar zijn gebracht. Volgens Garcin is het een speling van het lot, een

toevalligheid. Inès echter is ervan overtuigd dat alles een vooropgezet plan is, alles is precies vooraf zo geregeld. Estelle vindt dat geen prettig idee, ze vindt het vervelend als anderen verwachtingen van haar hebben. “Ik kan het niet verdragen dat iemand iets van mij verwacht. Dan krijg ik meteen zin om het tegenovergestelde te doen” (Sartre, 1965: 93). Het is de ergernis die Sartre beschrijft als een ander iets aan ons opdraagt. Estelle ervaart hier de vrijheid van de ander waardoor ze beseft dat haar mogelijkheden haar ontstolen zijn.

3.3 De objectivering van de ander

Door de objectivering van mij door de ander wil ik de ander vervolgens tot object maken. In de volgende paragraaf wordt weergegeven hoe Sartre deze objectivering van de ander beschrijft. In paragraaf 3.3.2 komt aan de orde hoe deze filosofie van de objectivering in het toneelstuk is verwerkt.

3.3.1 De dode mogelijkheden van de ander

Het enige wat mij volgens Sartre kan begrenzen is de ander, de ander is het bewustzijn dat mijn bewustzijn begrenst. Deze grens die door de ander wordt ingesteld, moeten we opvatten als limiet. Vanuit mij – degene die wordt begrensd – is de verhouding tussen de grens en de ander te vergelijken met de verhouding tussen de wiskundige limiet en de getallenreeks die in de richting van de limiet gaat zonder deze ooit te bereiken. “[...] al het zijn dat ik heb te zijn, verhoudt zich tot zijn limiet als een asymptotische kromme tot een rechte” (Sartre, 2003: 383). De onbereikbare limiet is mijn *object-ik* ofwel mijn *voor-de-ander-zijn* en de ander manifesteert zich aan de andere kant van mijn limiet, dat wil zeggen als dat wat mij begrenst. “De tegenwoordigheid van de ander aan gene zijde van mijn niet-onthulde limiet kan dienen als motivatie om mezelf als vrije zelfheid te hernemen” (Sartre, 2003: 384).

Zoals we hebben gezien betekent de blik van de ander dat ik mezelf in twee dimensies vat. Mijn mogelijkheden en structuren blijven voor mij intact, echter kom ik in een *nieuwe bestaansdimensie* terecht, de dimensie van het *niet-onthulde* (Sartre, 2003: 363). Het ik dat ik ben in deze bestaansdimensie is een ik dat buiten mijn bereik ligt en waarvan ik geen kennis kan hebben. “En daar deze term [het ik in de nieuwe bestaansdimensie] nu juist met de eindeloze mogelijkheden van een vrije ander is

verbonden, is hij op zichzelf eindeloze en onuitputtelijke synthese van niet onthulde eigenschappen” (Sartre, 2003: 364). De ander heeft de absolute vrijheid om mij welke eigenschap dan ook toe te schrijven, ik heb daar geen enkele invloed op. Ik heb daar ook geen kennis van, daarom is dat *ik* voor mij een synthese van alle mogelijke eigenschappen die niet aan mij onthuld zijn.

In het verschijnen van de ander ontstaat een zelfde ontkenning als die waardoor ik een voor-zich ben, het is de ontkenning van datgene wat ik *niet* ben. Echter is de ontkenning in geval van de ander niet een ontkenning van een voor-zich ten opzichte van een op-zich, maar van een voor-zich ten opzichte van een voor-zich. Daarbij is wat ik weiger te zijn niet zozeer de ander zelf, het is de weigering van de ander om mij te zijn, het is mijn *afgewezen ik* dat ik weiger te zijn. Door dit *afgewezen ik* te weigeren, onttrek ik mezelf aan de ander, waardoor ik zowel de ander erken als mijn bestaan als *ik-voor-de-ander* bevestig. In zoverre ik degene ben die door de bevestiging van mijn bestaan maakt dat er een ander is, ben ik voortdurend verantwoordelijk voor de onttrekking aan de ander ofwel mijn *ikzelf*. De scheiding tussen mij en de ander is nooit gegeven, ik ben daar – door mijn weigering de ander te zijn – verantwoordelijk voor. Maar in de mate waarin ook de ander verantwoordelijk is voor de scheiding ontsnapt dat *ik* aan mij en word ik voor de ander object. Door het vatten van deze tweede ontkenning, de afwijzing van mij door de ander, *doemt het bewustzijn (van) mij als mijzelf op* (Sartre, 2003: 384). Door het bewustzijn van mijn onttrekking aan de ander kan ik vervolgens de ander ontkennen en begrenzen, want doordat ik de ander ontken wijs ik zijn mogelijkheden af.

Door mijn bewustzijn (van) mij als permanent centrum van eindeloze mogelijkheden heb ik meteen mijn voor-zich-zijn heroverd en ik heb de mogelijkheden van de ander omgezet in dode-mogelijkheden door ze alle te voorzien van het kenmerk niet-door-mij-beleefd, dat wil zeggen als eenvoudigweg gegeven. (Sartre, 2003: 386)

Vooraf in de schaamte is deze dynamiek duidelijk te herkennen. Schaamte betreft niet zozeer het gevoel een afkeurenswaardig iemand te zijn, maar het gevoel dat ik heb op het moment dat ik besef *object* te zijn. “Schaamte is een gevoel van zondeval, niet vanwege het feit ik deze of gene zonde zou hebben begaan, maar simpel vanwege het feit dat ik in de wereld, midden tussen de dingen ben ‘beland” (Sartre, 2003: 386). Het is mijn herkenning als *het verminderde, afhankelijk en gestolde zijn dat ik voor de ander*

ben. De reactie op schaamte bestaat erin de ander die mij tot object maakt, op zijn beurt tot object te maken. En omdat ik voor een object geen object kan zijn, win ik mezelf terug als subject. Het beeld wat de ander van mij heeft kan mij niet meer raken, het is een beeld van mij dat in hem bestaat en dat op mij geen invloed meer heeft (Sartre, 2003: 386).

Zo kan ik me voorlopig van de ander verlossen, maar de mogelijkheid blijft altijd bestaan dat de ander mij tot object maakt. De object-ander is dus een explosief instrument dat ik behoedzaam hanteer, omdat ik in zijn omgeving voortdurend het gevoel heb dat men het kan laten ontploffen en dat ik, met die ontploffing, opeens de vlucht van mij weg van de wereld en de vervreemding van mijn zijn ervaar” (Sartre, 2003: 394). Ik moet dus voortdurend zorgen dat de ander binnen de objectiviteit blijft en daarin bestaat mijn relatie tot de ander, in het telkens nieuwe manieren bedenken om de ander te blijven objectiveren. Maar door een blik van de ander verval ik weer in objectiviteit. Ik kan niet vast blijven houden aan een van beide zijswijzen, subject of object. “Alleen de doden kunnen voortdurend object zijn zonder ooit subject te worden” (Sartre, 2003: 395).

3.3.2 De blik die je nooit verlaat

Gedurende het hele toneelstuk proberen de drie personages elkaar te objectiveren. Een duidelijk voorbeeld hiervan is dat Inès Estelle ervan probeert te overtuigen dat Garcin een lafaard is omdat hij voor de oorlog heeft willen vluchten. Estelle antwoordt dat dat haar dat volkomen koud laat. “Lafaard of niet, als hij maar goed zoent” (Sartre, 1965: 114). Estelle is volkomen vrij Garcin die eigenschappen of mogelijkheden toe te dichten die ze zelf wil. Garcin wordt hier door Estelle tot object gemaakt waarbij ze in haar vrijheid eindeloze mogelijkheden aan hem kan toeschrijven, eigenschappen die voor Garcin zelf niet-onthuld zijn.

Estelle blijft avances maken tegenover Garcin en uiteindelijk gaat hij hier op in. Ze staan op het punt de liefde te bedrijven in het bijzijn van Inès. Daardoor objectiveren ze Inès, ze maken haar tot object waarbij het niet uitmaakt welk gedrag je in het bijzijn ervan laat zien. Inès smeekt Garcin niet door te gaan met hun vrijage, maar als Garcin daar geen gehoor aan geeft, roept ze: “Doe maar wat je wilt, jij bent de sterkste. Maar denk er aan: ik ben hier en ik kijk naar jullie. Mijn blik verlaat jullie nooit, Garcin; jullie

zullen elkaar onder mijn ogen moeten omhelzen [...]. We zijn in de hel en nu is het mijn beurt” (Sartre, 1965: 111). In eerste instantie wezen Estelle en Garcin Inès af door haar tot object te maken, maar vervolgens is het Inès die op haar beurt de vrijheid van de andere twee ontkent en begrenst. Ze herovertuigt zichzelf als een voor-zich die de mogelijkheden van de anderen omzet in dode-mogelijkheden.

Als Garcin later Inès probeert te over te halen in hem te geloven maakt ze hem duidelijk dat ze zich niet door hem laat overtuigen, ze noemt hem een lafaard. Ze denkt over hem wat ze zelf wil. “Ik heb je in mijn macht” (Sartre, 1965: 119). Om haar vervolgens te laten zien dat hij ook Inès in zijn macht heeft, loopt hij naar Estelle, buigt zich over haar heen en drukt zich tegen haar aan. Inès blijft hem herinneren aan het feit dat ze hen tweeën ziet. Ze blijft benadrukken dat hij haar blik niet kan ontwijken. “Tevergeefs vlucht je voor me, ik laat je niet los” (Sartre, 1965: 120). Tot slot geeft Garcin toe dat hij Estelle niet kan liefhebben zolang Inès hen observeert en keert zich van Estelle af.

Inès probeert gedurende het stuk steeds te zorgen dat de anderen binnen de objectiviteit blijven. Zij lijkt zich ervan bewust te zijn dat elke object-ander een explosief instrument is dat voorzichtig gehanteerd moet worden omdat het anders de rollen omdraait en haar tot object maakt. Telkens als er een dreiging ontstaat door één van de andere twee tot object gemaakt te worden, heeft ze dit onmiddellijk door en herneemt ze zichzelf als vrije zelfheid. Zo ook als ze Garcin duidelijk maakt dat zijn zwijgen geen enkel doel dient. Wat hij ook doet, ze blijft zich bewust van zijn aanwezigheid en van zijn blik. “Zelfs mijn gezicht heeft u gestolen: u kent het en ik ken het niet” (Sartre, 1965: 100). Daarom laat ze hem niet met rust en weigert in zijn zwijgen mee te gaan. “Nee, dat niet! Ik wil mijn hel zelf uitkiezen; ik wil u recht in het gezicht zien en met open vizier strijden” (Sartre, 1965: 100). Hier zien we dat de tegenwoordigheid van Garcin aan de andere kant van haar niet-onthulde limiet Inès motiveert om haar vrijheid te heroveren.

Estelle krijgt op een zeker moment een beeld van wat er zich in de wereld van de levenden afspeelt. Ze ziet twee mensen dansen. Een jongeman die voorheen gek op haar was danst met Olga, een van Estelles kennissen. Estelle is jaloers en spreekt de twee aan alsof ze haar nog kunnen horen. “Denk aan mij Pierre, denk alleen aan mij, verdedig mij; zolang jij nog denkt: mijn levensbron, mijn lieve levensbron, zolang ben

ik hier maar voor de helft, ben ik maar voor de helft schuldig” (Sartre, 1965: 109). Ze is ervan overtuigd dat het anders zou zijn als ze de jongeman werkelijk nog zou kunnen spreken, dat ze dan een bepalende invloed zou hebben op wat hij van haar denkt. De dood is datgene wat roet in het eten gooit. “Ben ik dan werkelijk niets meer?” (Sartre, 1965: 108). Maar al zou ze nog levend zijn en direct met hem kunnen spreken, dan nog zou Pierre in al zijn vrijheid zijn eigen waardeoordeel over haar vormen. Estelles dood verandert niets aan zijn eindeloze mogelijkheden tot oordelen, hij had deze mogelijkheden bij leven al. Wat de dood wel tot gevolg heeft, is Estelles onmacht om Pierre of Olga tot object te maken. Vooral Olga probeert ze vanuit de kamer waar ze zit te objectiveren, ze maakt haar tot een object waar ze de spot mee drijft. “Ik zie je met je loshangende haar en je akelige gezicht, ik zie dat je hem op zijn tenen trapt” (Sartre, 1965: 2003). Maar ze realiseert zich ook dat het onmogelijk is, wat ze ook over Olga zegt, ze kan Olga niet objectiveren. “Wat kan haar dat schelen, zij danst dwars door mijn blikken heen” (Sartre, 1965: 109). Ze kan de levenden niet tot object maken. Alleen zij is object. En dat zal ze voor de levenden altijd blijven.

Conclusie

Zoals gezegd heeft Sartre zelf zich in 1965 uitgesproken over de betekenis van ‘De hel dat is de anderen’ en van het stuk *Huis Clos* in z’n geheel. Het gaat voor hem om de relaties die we met anderen onderhouden en dan met name over het feit dat we onszelf beoordelen aan de hand van het beeld dat anderen van ons hebben (Welten, 2013: 82). Vooral het aspect van het beoordelen en objectiveren van de ander komt ook duidelijk naar voren in de behandeling van *Huis Clos* in het licht van *Het Zijn en het Niet*. Telkens gaat het om het waardeoordeel dat door iemand in al zijn vrijheid over de ander wordt geveld en de onmacht van degene die beoordeeld wordt. Onmacht omdat zijn mogelijkheden vervreemd zijn door de ander. Als iemand naar mij kijkt heb ik geen enkele controle over het oordeel dat de ander over mij vormt. “[...] ik weet dat het vrije oordeel waarnaar ik hengel altijd aan gene zijde ligt” (Sartre, 2003: 126).

Maar waarom kiest Sartre ervoor de anderen gelijk te stellen met de hel? Sartre is atheïst en toch gebruikt hij een religieus concept. Dat kan hij doen omdat hij de hel een volledig andere betekenis geeft waarin religie geen rol meer speelt. Oordelen, daar gaat het om bij Sartre, oordelen die aan gene zijde liggen. Hier ligt een duidelijke verwijzing naar de dag des oordeels, de dag waarop door God over alle mensen een

oordeel geveld zal worden. Wordt het de hemel of de hel? In Sartres wereld is het niet God die een oordeel velt, maar is het de ander. De transcendentie van God wordt vervangen door die van de ander. Het is nu de ander die oordeelt en mijn vrijheid ontvreemdt, want vrijheid is juist niets zijn en door zijn blik maakt de ander mij iets: een object waarover hij kan oordelen. Dat is wat Sartre de hel noemt: een oordeel waardoor mijn vrije mogelijkheden worden ontkent en dode mogelijkheden worden.

Sartre voert de personages in het toneelstuk op als overledenen. Daardoor laat hij een dubbele vernietiging van de subjecten plaatsvinden. Ten eerste vindt de vernietiging van mijn subject-zijn plaats doordat de ander mij tot object maakt en ten tweede is het de dood die mijn mogelijkheden als vrij subject-zijn vernietigt. “De dood is [...] niet mijn mogelijkheid om geen tegenwoordigheid in de wereld meer te bewerkstelligen, maar een buiten mijn mogelijkheden liggende altijd mogelijke vernietiging van mijn mogelijkheden” (Sartre, 2003: 663). In *Huis Clos* is het Garcin die zich dit beseft, hij vindt het vreselijk dat de mensen waarmee hij op aarde leefde hem herinneren als lafaard, de vernietiging van zijn mogelijkheden die hij niet ongedaan kan maken. Estelle probeert hem gerust te stellen door te zeggen dat ook zij zullen overlijden, maar hij weet: “Ze vergeten me niet, zij daar. Zij zullen sterven, maar er zullen anderen komen, die het bevel overnemen: in hun handen heb ik mijn leven achtergelaten” (Sartre, 1965: 115). Door de personages als doden voor te stellen benadrukt Sartre de objectivering die altijd door de ander zal plaatsvinden, zowel in als na het leven. “Sterven betekent [...] het verlies van elke mogelijkheid zich als subject aan een ander te openbaren” (Sartre, 2003: 395).

We kunnen nu de hoofdvraag beantwoorden die aan het begin van deze thesis werd gesteld. In het licht van *Het Zijn en het Niet* kunnen we ‘De hel dat is de anderen’ interpreteren als een uitspraak van iemand die beseft dat het bestaan van de ander in zijn wereld betekent dat er altijd een mogelijkheid bestaat vervreemd te worden van zijn vrijheid doordat deze ander in zijn oneindige mogelijkheden hem kan objectiveren en beoordelen.

Een andere interpretatie dus dan de betekenis die ik aan ‘De hel dat is de anderen’ geef in mijn irritatie of verveling bij de ander. Het gaat – als ik deze woorden hardop of in mijn hoofd uitspreek – altijd om een of meerdere anderen die ik net leer kennen of waar ik geen goede verstandhouding mee heb. Zolang de verstandhouding tussen mij

en de ander neutraal tot goed is, dan zie ik de ander niet als hel. Ik ervaar in de dagelijkse omgang met mensen geen voortdurende zorg de ander in zijn objectiviteit te houden. Sartre definieert het voortdurende objectiveren van elkaar, als een heen en weer gaan van transformatie naar verval, zonder de mogelijkheid een van beide zijnswijzen - object of subject - vast te houden “[...] want elk van beide heeft haar eigen instabiliteit en gaat teloor zodat de andere op haar puinhopen kan verrijzen” (Sartre, 2003: 395). Sartre beschrijft zo een dynamiek die voor mij alleen voorstelbaar is bij mensen die elkaar voor het eerst ontmoeten of die een slechte relatie met elkaar hebben.

Als ik iemand leer kennen, dan tast ik de ander af door hem te beoordelen, waarbij ik onze mogelijkheid tot een goede verhouding probeer in te schatten. De ander doet hetzelfde bij mij en zo ontstaat een situatie waarin we elkaar proberen te objectiveren. Na een zekere periode komt het moment waarop duidelijk wordt hoe de kaarten tussen de ander en mij zijn geschud. We leggen ons – in ieder geval voorlopig – neer bij de ontstane verstandhouding. Als het resultaat een verstandhouding betreft die neutraal tot goed is, dan blijft gewoonlijk deze status quo bestaan. Natuurlijk kan dit na verloop van tijd door wat dan ook weer worden opgeschud waardoor er weer een periode van transformatie en verval plaatsvindt, maar dit is naar mijn idee zelden een beweging die zich continu tussen mensen voltrekt. Als de betrekking tussen mensen echter slecht is, dan is deze beweging van het over en weer objectiveren van de ander voortdurend gaande. De betrokkenen zijn steeds met elkaar verwickeld in een strijd om wie er als sterkste boven komt drijven. Door elkaar telkens af te troeven proberen ze de ander te objectiveren en als winnaar uit de strijd te komen. In een dergelijke strijd is het de uitdaging de ander voortdurend in de objectiviteit te houden. Diegenen die deze strijd voeren beschouwen de ander inderdaad als een explosief instrument dat voorzichtig gehanteerd dient te worden om het niet te laten ontploffen zodat ze bij deze ontploffing de vervreemding hun zijn ervaren.

In de interpretatie van ‘De hel dat is de anderen’ vanuit *Het Zijn en het Niet* gaat het dus om de daad van oordelen, ongeacht de verstandhouding met de ander en ongeacht de vraag of deze oordelen positief dan wel negatief luiden. Het inhoudelijke eindoordeel hel of hemel is niet van belang. Het gaat in Sartres filosofie van de ander zoals die met name in het hoofdstuk ‘De blik’ wordt neergezet niet specifiek om een slechte verhouding van mij tot de ander. Het beoordelen en objectiveren op zich is

altijd datgene wat mijn vrijheid ontnemt. Het is een radicale filosofie die betrekking heeft op elke verhouding met de ander. Het lijkt of Sartre zich in zijn leven continu bewust is van de macht van de ander om hem zijn vrijheid te ontnemen. Naar mijn mening is dit echter niet een beschrijving van de ‘normale’ relaties die mensen met elkaar onderhouden. Mensen zijn niet voortdurend bewust bezig elkaar te objectiveren.

Waarom heeft Sartre zijn filosofie van de ander zo radicaal en – naar mijn inzicht – niet erg realistisch neergezet? Was het vooral zijn bedoeling op deze manier zijn filosofie zo helder en krachtig mogelijk over het voetlicht te brengen en dacht hij in werkelijkheid genuanceerder over de verhoudingen tussen mensen? Of zag hij de relaties tussen mensen daadwerkelijk als een voortdurende beweging van transformatie naar verval en vice versa? Is de ander voor hem per definitie een explosief dat elk moment kan ontploffen? Als dat zo is, rijst de vraag wat de oorzaak is van deze radicale kijk op de ander. Ligt de oorsprong van zijn voortdurende zorg om de ander in de objectiviteit te houden in zijn verleden? Het vroege verlies van zijn vader, de slechte verhouding met zijn stiefvader, de uitsluiting en pesterijen door zijn schoolgenoten, de gevolgen die hij ondervindt van de eerste wereldoorlog: stuk voor stuk mogelijke oorzaken waardoor iemand een verstoorde kijk kan ontwikkelen op de betrekkingen die we met andere mensen kunnen hebben. Is Sartres radicale filosofie toe te schrijven aan een van deze levenservaringen? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is het noodzakelijk in Sartres biografie te duiken en deze psychologisch te duiden, een opdracht die uiteraard buiten deze thesis ligt.¹

Terug naar Sartres filosofie. Het gaat in Sartres filosofie van de ander om het beoordelen zelf, ongeacht de aard van deze oordelen. In het hoofdstuk ‘De blik’ wordt

---

¹ Enkele fragmenten van biograaf Annie Cohen-Solal die Sartres verhouding tot zijn vader en stiefvader illustreren: Als Sartre naar zijn vader werd gevraagd dan antwoordde hij onverschillig “Mijn vader? Dat was slechts een foto in mijn moeders slaapkamer [...] Ik heb geen vader gehad” (Cohen-Solal, 1989: 16). Zijn stiefvader Joseph Mancy had vroeger veel met zijn vader Jean-Baptiste opgetrokken, “maar op de dag dat Mancy in het leven van Anne-Marie [zijn moeder] kwam, verdween het portret van de onfortuinlijke zeeman [zijn vader] voorgoed” (Cohen-Solal, 1989: 57). Ze beschrijft dat Sartre eens heeft toegegeven dat hij door te schrijven het gevoel had *boven* zijn stiefvader Joseph Mancy te staan. Zijn stiefvader had kritiek op zijn vroege schrijverschap “Zodat hij voortdurend de vent is geweest tegen wie ik schreef. Mijn leven lang” (Cohen-Solal, 1989: 63).

niet specifiek gesproken over de ander waarmee ik een slechte verhouding heb, het gaat om de blik van de ander op zich. Het is altijd een blik die mij mijn vrijheid ontnemt, ook als mijn relatie met de ander goed is. Het lijkt dan ook toeval te zijn dat de personages in *Huis Clos* het niet goed met elkaar kunnen vinden. Maar als nu de filosofie van de ander uit *Het Zijn en het Niet* even wordt loslaten dan lijkt het Sartre wel degelijk te doen om verhoudingen die slecht of vergiftigd zijn. Dan moet Inès wellicht in het gelijk gesteld worden in haar overtuiging dat alles in de kamer waarin ze terecht gekomen zijn met voorbedachten rade zo is georganiseerd. Het is opzet geweest drie mensen te kiezen die niet met elkaar overweg kunnen, deze mensen plaatst Sartre in de hel zodat ze niet aan de bij uitstek negatieve oordelen van de anderen uit kunnen ontsnappen. Deze lezing komt overeen met wat hij in de eerdergenoemde inleiding uit 1965 verwoord heeft: “Ik wil [met ‘De hel, dat zijn de anderen] aangeven dat als de betrekkingen met de anderen scheef of bedorven zijn, dat de ander niets anders kan zijn dan de hel” (Welten, 2013: 82). Met deze uitspraak in het achterhoofd lijkt Sartres kijk op de verhoudingen die we met anderen hebben minder radicaal dan die hij in *Het Zijn en het Niet* heeft verwoord. Het is niet per definitie zo dat – ongeacht of zijn oordeel over mij goed of slecht is – de ander mij mijn vrijheid ontnemt. Alleen als ik een slechte verhouding heb met de ander is hij voor mij een moeras waarin mijn subjectiviteit wegzakt.

Geraadpleegde literatuur

Cohen-Solal, A. (1989). *Jean-Paul Sartre: zijn biografie*. (Vertaling: Truus Boot, Barbara Herklots en Mirjam de Veth). Amsterdam: Van Genneep

Gerassi, J. (2009). *Talking with Sartre*. New Haven & Londen: Yale University Press

Hobbes, T. (1998). *On the Citizen*. (Vertaling: Richard Tuck). Cambridge: University Press

Sartre, J.P. (2003). *Het Zijn en het Niet, Proeve van een fenomenologische ontologie* (vertaling: Frans de Haan). Rotterdam: Lemniscaat

Sartre, J.P. (1965). *De vliegen, Met gesloten deuren, De eerbiedige lichtekooi, Vuile Handen* (Vertaling Met gesloten deuren: C.N. Lijsen) Amsterdam: De bezige bij

Sartre, J.P. (1971). *Situations, IX: Mélanges*. Parijs: Gallimard

Welten, R.B.J.M. (2013). *De Hel / L'Enfer*. Tilburg: Telexpress